

АТРОФ-МУҲИТ ВА ЭКОЛАМ

*Фан ва Технологиялар университети
Хорижий тил ва адабиёт факультети
10/24 гуруҳ талабаси **Ғофурова Нодира**
Илмий раҳбар – **Халимметова Р***

Аннотация. Мазкур мақолада бир қанча йиллардан бери дунёнинг ифлосланишига олиб келаётган инсониятни эса лаҳзага солаётган атроф-муҳитнинг кундан-кунга ифлосланиши, шунинг оқибатида экология бузилиши ва инсонларнинг соғлиғига зарар келтирадиган касалликлар чиқаётгани хақида сўз боради.

Калит сўзлар. Атмосфера, экологик маданият, ҳавонинг ифлосланиши, авто-транспорт, соғломлик, биологик турлар, табиатнинг барқарорлиги, ҳайвонот дунёси ва ўсимликлар, эко олам.

Атроф-муҳит бу бизни ўраб турган теваарак атрофимиз деган маънода тушунамиз. Борлиқни биз қанча асраб-авайласак, унга ҳурмат, эътибор қаратсак, шундагина борлиқ ҳам яъни атроф муҳит ўзини жозибали манзараларини инсонларга ҳам бағрини очади.

Одамзод доимо табиат қўйнида фаолият кўрсатади, у билан узлуксиз муносабатда бўлиб келмоқда. Бу фаолият оқилона ташкил этилмаса, у билан муносабат тўғри ўрнатилмаса, инсон ўзи ва табиат учун муаммолар келтириб чиқаради.

Ҳозирги даврда фан ва техника инқилоби шароитида табиат ресурсларидан кенг миқёсда фойдаланиш ҳамда атроф-муҳитни ифлослантирувчи саноат, транспорт, қишлоқ хўжалиги ва маиший чиқиндиларнинг ортиши инсоннинг табиатга, атроф-муҳитга кўрсатаётган умумий салбий таъсирини кескин кучайтирмоқда.

Маълумки, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-йил 23-ноябрдаги ““Яшил макон” умуммиллий лойиҳасини изчил амалга ошириш орқали экологик барқарорликни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-199-сонли Фармони асосида мамлакатимизда экологик вазиятни янада яхшилаш мақсадида қатор тадбирлар амалга оширилмоқда.

Экологик маданият – онгли равшан шаклланиб бориладиган туйғу бўлиб, уни ҳаётимиз учун амалий машғулотларимиз билан ривожлантириб боришимиз ва унга амал қилишимиз керак. Содда қилиб, мактаб экологик маданият атроф-муҳитга нисбатан ижобий муносабатимиз, яъни табиат ва атроф-муҳитни асраш оилада, маҳаллада, ҳар бир жамоада шаклланиши керак бўлган қадриятдир. Ёш

авлодни экологик маданиятни шакллантиришда, табиий ресурсларни бесамар сарфлаш, сув, тупроқ, ўсимлик ёки ернинг ўзидан бемақсад фойдаланиш туфайли юзага келган экологик муаммоларни тушуниб етишлари, шунингдек хунарманд усталар чиқиндисиз махсулот тайёрлаганликлари ота-боболаримиз она ерни хурмат қилгани, уни риск-рўзимиз деб билган, хайдаладиган ерлар ва яйловлар нисбати қатъий сақланганлиги, ўлкамизда сувни қадим-қадимдан олтин мисоли қадрланганлиги, уй-жой қурилмалари, ҳар бир оилада ўғил туғилиши биланоқ иморатга етадиган терак экиб қўйилиши, деҳқончилик мавсуми эрта баҳорда ариқларни қазилар ва тозалаш, йўл ва кўприкларни тузатиш, хашарлар ташкил этиш шуларга ўхшаш бир қатор тадбирлар халқимизнинг экологик маданияти юксак бўлганлигини билдиради. Афсуски, бугунги кунда биз уларни унутиб қўйганмиз, ота-боболаримиз меросини яхшилаб ўрганиш ҳамда ундан ҳозирги даврга боғланган ҳолда фойдаланиш имкониятларини яратишимиз керак.

Табиатга хурмат- экологик маданият, табиатни ўзгартирилган муҳит сифатида эмас, балки инсониятнинг ўзига алоқадор ва унинг кадр-қимматлигини англаш сифатида қабул қилади. Табиатни сақлаш ва унга хурмат кўрсатишнинг муҳимлигини кўрсатади.

Маълумки, атроф-муҳитда кўплаб кимё санъоати корхоналаридан кирувчи бир қатор кимёвий мутагенлар ҳам мавжуд бўлиб, бир қатор вирусли касалликлар ҳам мутаген таъсирга эга. Булар шахснинг ирсиятини ўзгарувчан қилади ва патологияларига ирсий мойилликни келтириб чиқаради. Экопотология атроф-муҳит омилларидан келиб чиққан касалликлар ҳисобланади. Аввало, булар тўғиб овқатланмаслик ортқча овқатланиш билан боғлиқ турмуш тарзи касалликларидир. Кўпгина тадқиқотлар шуни кўрсатадики, саломатликка таъсир қилувчи омиллар

- биологик (ирсият, олий асабий фаолият тури, темперамент ва бошқа);
 - Табиий (иқлим, ландшафт, флора ва фауна ва бошқалар);
 - Атроф-муҳит ҳолати;
 - Ижтимоий иқтисодий;
 - Соғлиқни сақлаш ривожланиш даражаси.

Бу омиллар одамларнинг турмуш тарзига таъсир қилади. Шунингдек, турмуш тарзи қарийб 50%, атроф муҳит ҳолати 15-20% ирсият, 15-20% ва соғлиқни сақлаш (унинг органлари ва муассасалари фаолияти) 10 % саломатлиги (индивидуал ва жамоат) белгилайди. Бундан ташқари шаҳарларнинг ўсиши, автомобил транспорт сонининг кўпайиши, саноатнинг ривожланиши атмосфера ҳавосидаги турли ифлослантирувчи моддаларнинг кўпайишига олиб келди.

Сайёрамиздаги экологик муаммолар:

- Атмосфера ифлосланиши ва унда O_2 нинг камайиши;

- Хаво хароратинининг кўтарилиши;
- Сув сатхининг кўтарилиши;
- Демографик ўсиш ва хоказо;
- Атмосферада озон қатлами O_3 нинг емирилиши;
- Тупроқ эрозияси ва унинг ифлосланиши ;
- Ичимлик сув ва сувнинг ифлосланиши;
- Сунъий тоғлар ҳосил бўлиши;
- Транспорт ва заводларда чиқадиган зарарли тутунлар.

Транспорт воситалари ва атроф-мухит – ҳозирги кунда турли хил транспорт воситалари мавжуд бўлиб турли маркалари ҳам ҳам мавжуд ва уларнинг сони кундан кунга ортиб бормоқда. Шу билан биргаликда атроф- мухитга ўз таъсирини кўрсатмай қўймабти. Траспортлардан чиқаётган газлар атроф-мухитга жиддий зарар келтирмоқда.

Ҳозирги даврда инсон саломатлиги учун энг хавфли манбалардан яна бири автотранспорт воситаларидан чиқадиган зарарли газлардир. Маълумотлар шуни кўрсатадики, АҚШ ва Японияда атмосфера хавосини ифлослантирувчи асосий манбалар ичида автотранспорт воситалари олдинги ўринда туради. Хорижий мамлакатлар атмосфера хавосини ифлослантирувчи газлар ичида ис газы, углеводородлар, шунингдек, азот оксидлари, барча тажавузкор газларнинг 60-70%ини ташкил қилса бизда 14%ини ташкил қилади. Япония давлатининг айрим ҳудудларида автомобилларни хаддан зиёд кўплигидан кўча ҳаракатини бошқарадиган полиция ходими ҳар 2 соатда кислород ниқобини алмаштириб туришга мажбур бўлар экан. Экология атроф-мухитни муҳофаза қилиш давлат кўмитасининг таъкидлашича Ўзбекистонда транспорт воситалари атмосферани саноат корхоналардан ҳам кўп захарлар экан.

Атроф –мухит барча тирик мавжудотларнинг авлодларини авайлаш ва сақлаб қолиш имконини берадиган маданий, иқтисодий, ижтимоий, биологик ва жисмоний мухитдир. Бошқача қилиб айтганда, тирик мавжудотга соғлом ҳаёт кечиришга рухсат берилган жой. Бундан ташқари, Ердаги барча тирик мавжудотлар ва жонсиз мавжудотларни қамраб олган табиат.

Келинг, екооламнинг бир-бирига таъсири ва боғлиқлигини тушунтиришга ҳаракат қилиб кураамиз. Хитой тарихида шундай воқеа рўй берган. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Хитойда озик-овқат танқислиги кузатилади. Буни бартараф етиш учун кенг майдонларда буғдойзорлар ташкил қилинади. Буғдой униб чиққач, унга зарар йетказмаслиги учун чумчуқларни қириш ҳақида ҳукумат қарор чиқаради. Чумчуқларни қирганлар рағбатлантирилади. Катта буғдойзорларда, яйловларда, бутун Хитойда чумчуқлар оммавий йуқ қилинади. Мақсад янада кўпроқ ҳосилга ега бўлиш еди, бироқ натижа кутилгандай бўлмади. Буғдой бошоқларига ҳашаротлар келтирган зарар оқибатида ҳосил

режадан бир неча баробар кам болади, Боиси чумчуқлар буғдойзорларни турли майда ҳашаротлардан тозалаб, "санитар"лик вазифасини бажарар еди.

Хулоса. Мухтасар айтганда, она табиатга меҳр-муҳаббат руҳида ёндашиш, оилада экологик тарбияни кучайтириш, ҳар бир инсонда атроф-муҳитга эҳтиёткорона муносабатда бўлиш ҳиссини кучайтириш зарур. Табиат инсонларнинг барча моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондирувчи асосий манбадир. Зеро она табиат аجدодлардан қолган меърос бўлибгина қолмай, балки келажак авлодга бешикаст қолдиришимиз зарур бўлган амал ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасининг Президенти Ш. Мирзиёев келаятган 2025-йилни “ Атроф-муҳитни химоя қилиш ва Яшил макон йили” деб номладилар.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Atrof muhit global muammolari
<https://arxiv.uz/uz/documents/slaydlar/ekologiya/atrof-muhit-global-muammolari>
2. Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлигининг 2024-йил 30-октябрдаги 3/15-23/10-199-сонли фармони. www.edu.uz
3. “ Атроф-муҳит ва экология ўртасидаги боғлиқлик ва бунинг инсон саломатлигига таъсири масалалари”, Худойбердиева Н.А мақоласи 2-3- бет, 2024. [www. iupr.ru](http://www.iupr.ru)
4. “Экологик муаммо турлари” www.arxiv.uz
5. “Транспорт воситалари ва атроф-муҳит” 1-бет mmirkamoll07@gmail.com
6. “Транспорт воситаларининг атроф-муҳитга таъсири” 4-бет. 2024 dilmurodyuldashev03@gmail.com www.oriens.uz
7. O‘zbekistonda atmosfera havosiga eng ko‘p avtomobillar zarar yetkazadi, bunda poytaxt yetakchi — Ekoqo‘mita – O‘zbekiston yangiliklari – Gazeta.uz
<https://www.gazeta.uz/oz/2022/10/29/ecology/>
8. Atrof-muhit muhofazasi dolzarbligi kuchaymoqda - IIAU
<https://iaau.uz/index.php/oz/news/490>
9. Khan Academy | Bepul onlayn kurslar, darslar va amaliy mashg‘ulotlar
<https://uz.khanacademy.org/> 10-sinf ona tili darsligi 170-bet
10. Ekologiya va atrof muhit
<https://www.ekoloji.com/uz/ekoloji/ekoloji-ve-cevre/>